

Egyháztörténész, doktorandusz

Dóm Látogatóközpont, Szeged

SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológia Doktori Program

Kiss Norbert

XIII. Leó és a „szerzetesi unió” előkészítése – „Felicitate quadam”

A szentesi Koszta József Múzeumban 2024. március 26-án *Dél-alföldi Kutatók Pódiuma* címmel megrendezett interdiszciplináris konferencián elhangzott előadásomban a XIII. Leó pápa által közreadott *Felicitate quadam* kezdetű pápai bulla kiadásához vezető utat igyekeztem felvázolni. Az előadás témáját tekintve részlete az általam vizsgált szeged-alsóvárosi ferences közösséget érintő 20. század eleji „rendi reformtörekvésnek”. Az előadás alapján a következőkben arra teszek kísérletet, hogy megvizsgáljam, miért is lehetett szükség a 19-20. század fordulóján a szerzetesi életformát – elsősorban a ferences renden belül – érintő pápai iránymutatás közreadására. Milyen főbb iránymutatásokat fogalmazott meg XIII. Leó pápa apostoli konstitúciójával 1897-ben?

Chobot Ferenc 1909-ben Rákospalotán kiadott, *A pápák története* című monográfiájában azt a korszakot, melyben Szent Péter utódaként XIII. Leó is kormányozta az egyházat a „szellemi forradalmak korának” nevezi¹. A korszakot a világtörténelem eseményeiben az 1789-es nemzetgyűléssel, a francia forradalom kitörésének eseményeivel szokás kezdeni. Az egyháztörténelemben Chobot Ferenc 1775-re helyezi a korszak kezdő dátumát, mely VI. Piusz pápa megválasztásának éve volt, XIV. Kelemen halálát követően.

Egyetérthetünk Chobot Ferencel abban, hogy a VI. Piusz pápával kezdődő éra számos olyan történelmi esemény időszaka volt, melyekre, illetve az általuk felvetett kérdésekre a dolgozatban vizsgálni kívánt időszakban, a 19-20. század fordulóján mindenképpen választ kellett adni. Dolgozatomnak terjedelmi okok miatt nem lehet célja ezen időszak korrajzának részletes bemutatása, azonban szükségesnek érzem néhány olyan

esemény felvetését megtenni, melyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a 19. század folyamatait vizsgálni tudjuk. A történelmi események sorában mindenképpen meg kell említenünk a már felmerült és egyben korszakhatárt is jelentő francia forradalmat, Napóleon politikai tevékenységét, a napóleoni uralom idején az egyház helyzetét, a jozefinizmust, a jezsuita szerzetesség helyzetét érintő kérdéseket, valamint a német Kulturkampf-ot.² Itt érdemes még a Chobot Ferenc által is leírt febronianizmust³ mint szellemi előzményt megemlítenünk.

A kor kérdései, kihívásai miatt kiadott pápai enciklika megvalósításának vizsgálata az általam kutatott szeged-alsóvárosi ferences közösség életében szükségessé teszi, hogy a vizsgálni kívánt korszakot ne csak időben, de területileg is leszűkítsük. A *Felicitate quadam* gondolatainak megvalósításakor a szegedi ferences közösség a Szalvatoriánus, majd a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Provincia kolostoraként működött.⁴ Orosz Lóránt András OFM a Leó-féle unió jogtörténeti vizsgálatának kérdésében írt dolgozatában a területi meghatározást a provincia működésének „politikai-földrajzi elhelyezkedése” értelmében „osztrák-magyar” jelzővel illeti, mely meghatározáshoz én is kapcsolódom. Orosz Lóránt OFM megjegyzi, hogy a Provincia etnikai hovatartozásában „sokkal inkább beszélhetnénk a horvát-osztrák-magyar rendtartományról, mely a történelmi fejlődés következménye”.⁵ A történelmi fejlődés alatt egykori provinciák megszüntetését, az egykori házak, kolostorok más provinciákhoz való csatolását érthetjük.

„Ez a rendi entitás 1757-ben a nagy múltú bosnyák provincia Szávától északra fekvő házaiból alakult, melyekhez a XIX. század folyamán hozzájött a megszüntetett bécsi provincia öt alsó-ausztriai háza, valamint a bulgarita rendtartomány négy dél-erdélyi konventje, s így vizsgált korszakunkra provinciánk Sankt Pölten-től Gyulafehérvárig, illetve Zimonyig terjedt.”⁶

A szerzetesrendek történetének vizsgálatához elengedhetetlen a korszakot jellemző feloszlási hullámok ismerete. Orosz Lóránt a rendek feloszlását három nagyobb kategóriába sorolja: a „felvilágosult abszolutista (nálunk jozefinista), a napóleoni és a liberális”⁷. A feloszlási hullámok közül az általam vizsgált Provincia életében a területi hovatartozása miatt a jozefinista feloszlási hullám és annak következményei a meghatározóak. Európán belül, de főként a német területeken a felvilágosodásban gyökerező gondolat valósult meg az állam és az egyház gyakorlatában. Az egyházi kérdésekben egyedüli döntési jogkört az állam, illetve az abszolutisztikus uralkodó egyszemélyben gyakorolta. Mária Terézia (1740-1780) regnálását követően fia, II. József (1780-1790) az állam és a hasznosság elvét szem előtt tartva számos szerzetesrend feloszlása mellett döntött.⁸ Rendelkezései nem csupán a ferences rendre terjedtek ki. A rendek és rendházak feloszlása,

bezárása vagy a szerzetesi létszám maximalizálása mellett a szerzetesi közösségbe jelentkező novíciusok felvételének módját, feltételeit is meghatározta. A rendházak és a szerzetesi közösség eltartásáról állami támogatással gondoskodott, előre meghatározott keretek között. A rendházak kiadásaikról és bevételeikről részletes kimutatással tartoztak a fenntartásért cserébe az államnak. A rendházakat az egyes egyházmegyék püspöki joghatósága alá helyezte, a provinciálisra ruházta a generálsi jogköröket, ugyanis a külföldi provinciákkal való kapcsolattartást megtiltotta. A generális vizitátor által sem tarthatott kapcsolatot a provinciákkal. A püspökök mellett helytartótanács irányította a kolostorokat az egyes döntési kérdésekben. A rendtartományi előjáró, a provinciális, valamint a defintorok és a vizitátor választása is a helytartótanács feladata volt. Az előjárói időt is lerövidítette az uralkodói szabályozás: öt év helyett három évig töltötték be a provinciálisok szolgálati idejüket. A házfőnökök választása az egyes kolostorok közösségének szavazatai által történt, a ház közösségének valamely tagjára lehetett voksolni. Rácz Piusz OFM *A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából* című rendtörténeti munkájában az említett fegyelmi kérdések szabályozása mellett II. József azon intézkedéseit is elemzi, melyek a liturgia szabályozására, illetve a szerzetesi életszabályzat, a Regula módosítására vonatkoztak.⁹ A rendi identitástudat válságát okozta a szerzetesrendi főiskolák feloszlata. Az állami szemináriumokban való növendékképzés nem tudta a növendékek szerzetesei, ferences szellemét, identitását erősíteni. A kötelező hatéves szemináriumi képzést követően, annak ellenére, hogy a lelkipásztori munkában lelkiismeretes, jó lelkipásztorok kerültek a kolostorok falai közé, egyfajta elvilágiasodás fedezhető fel a szerzetesi életformában.

„A fogadalmakat nem tartották be, a pénzt kezdték maguk számára megtartani, a klauzúrát semmibe vették.”¹⁰ A szerzetesek viseletükben is hasonlóak voltak az egyházmegyés papsághoz. A képzési idő alatt ugyanis a szerzetesi habitus helyett a papnövendékek által viselt reverendát kapták meg.

A Rácz Piusz által megfogalmazott reformok és ezek által létrejött állapotok nem csupán a Mariana Provinciára voltak jellemzőek, hanem általánosságban mondható el hazánkban a kor szerzetesi viszonyairól. Orosz Lóránt is hasonló válságról számol be a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Provinciában, fent említett dolgozatában.

Összefoglalva, a kor szerzetesi életében a legfőbb problémaként a II. József rendelkezéseinek „eredményeként” kialakult rendi identitástudat válságát nevezhetnénk meg, melyet Orosz Lóránt a *vita communis* és az imaélet válságában foglal össze, a szerzetesi közösségek elvilágiasodásában: a klauzúra hiányában, egyéni jövedelmek, pénzhasználat,

valamint az egyes közösségek izolációjában, a rendi eljárókkal való kapcsolattartás hiányában.¹¹

A II. József rendelkezéseinek nyomán az állam és az egyház viszonyát szabályozó rendszerben születő döntések következményei az 1855-ös osztrák konkordátum és IX. Piusz pápa reformtörekvései ellenére még hosszú időn át éreztették hatásukat. IX. Piusz pápa rendeletei révén, I. Ferenc József támogatásával a vizitációk, a rendtartományok és elöljárók közötti kapcsolattartás újból életre tudott kelni. A későbbi vizitációk beszámolnak a rendtartományok életének kérdéseiről, problémáiról, melyek során megfogalmazódnak a lehetséges reformtervek a belső problémák helyreállítására.¹² Felmerül a kérdés, hogy a reformot hogyan lehetne az egyes provinciákban végrehajtani? Esetlegesen van-e mód reformszellemű nevelésre, és a „régiben” működő szerzetesek „új szellemű” társak általi átformálására, vagy radikális reformra van-e szükség?¹³

XIII. Leó pápa 1878. március 3-tól töltötte be Szent Péter székét. Chobot Ferenc XIII. Leó pápa életét és munkásságát bemutatva megjegyzi, hogy 1878. március 28-án a bíborosi testülethez intézett beszédében megfogadta, hogy erejét „az egyházi tanítás letéteményének sérthetetlen megőrzésére, az egyház és az apostoli szék jogainak és igazainak megvédelmezésére és az emberek lelki üdvére fogja fordítani”¹⁴. Az ő személyét nem véletlen emlegeti a világegyház úgy, mint szociális pápát. XIII. Leó pápáról vitathatatlanul elmondható, hogy figyelmét az egész egyetemes egyháznak szentelte, nem volt olyan részterület, melyre körlevelek, enciklikák, levelek és beszédek formájában ne reagált volna. Tekintete, mondhatni, a teljes világra kiterjedt.¹⁵ A szerzetesrendek iránt nagyon nagy figyelmet tanúsított. Számos körlevelében és beszédében szólt a szerzetesrendek feladatáról, melyet a missziós tevékenységben látnak el a rendek testvérei.

„Azon dolgok közé úgymond, melyek a jelen idő nyugtalanságai között fájdalommal töltik el lelkünket, azon igazságtalanságok és bajok tartoznak, melyekkel a szerzetesrendek illetetnek. Nagy szentek által alapítva, azok fölötté nagy hasznára voltak mind a katolikus egyháznak, melynek ékességeit képezik, mind a polgári társadalomnak, mely általuk jelentékeny előnyökben részesül. Minden időben nagy érdemeket szereztek maguknak a vallás és a tudomány körül, és a lelkek üdvére nagyszerűt műveltek. Azért elődeink példájára, valahányszor alkalom kínálkozik, örömezt nyilvánítjuk a szerzetesrendek iránt azon dicséretet, melyet nagyon megérdemelnek, és nyilvánosan, nyíltan kijelentjük irántuk szeretetteljes jóakaratomkat...”¹⁶

1880-ban levelet intézett Guibert, párizsi érsekhez, melyben a szerzetesrendek ellen hozott törvényekről ír, kiemelve a szerzetesek nagy érdemeit.¹⁷ A ferences rend világi

rendjéről, a harmadik rendet ajánló körlevelét 1882. szeptember 17-én *Auspicat concessum est* kezdettel adja közre. A körlevélben szól Szent Ferenc lelkületéről, a harmadik rend alapításáról, annak áldásos tevékenységéről, és arról, hogy a harmadik rend milyen megoldást jelenthet korunk problémáira.¹⁸ 1886-ban a Jézus-társaságának kiváltságait erősíti meg *Dolemus inter alia* kezdetű brevejével.¹⁹

1897. október 4-i, *Felicitate quadam* kezdetű bullájával a ferences rend négy ágát egyesítette. Az egyesítendő négy ág a reformált, a sarutlan, a rekollektus és az obszerváns ág voltak. Az egyesített rend az Ordo Fratrum Minorum néven került egyesítésre. Az egyesítés mellett új Általános Konstitúciókat írtak elő. Orosz Lóránt megjegyzi, hogy ezek az új Konstitúciók elrendelték a szerzetesi közösség életének (*vita communis*) azonnali helyreállítását, valamint a szerzetesi habitus új színét is meghatározták. Mindezek mellett az egyes területeken működő provinciák egyesítését is elrendelte.²⁰

A pápai bulla közreadását követően a magyarországi provinciák vezetői 1898. január 26-án memorandumot fogalmaztak meg. A kérdések megtárgyalására a magyarországi területekre David Fleming definator kapott megbízást.

Annak kérdése, hogy a Leo-féle unió, valamint a magyar provinciálisok kérései hogyan tudtak megvalósulni, David Fleming vizitációja során milyen megoldási javaslatokat látott és tett, ezek mennyire tudtak érvényesülni – jelen dolgozatunknak nem témái. Jelen írásban arra tettem kísérletet, hogy a jelenlegi magyar szakirodalom felhasználásával röviden bemutassam a 19. századi szerzetesi válság kérdésére adott Leo-féle válaszhoz vezető utat. Célom volt, hogy ez a kortörténeti bevezető alapul szolgálhasson ahhoz, hogy a XIII. Leó pápa által kiadott *Felicitate quadam* kezdetű bulla megvalósításának kérdése a magyarországi rendtartományokban, így Tamás Alajos generális tevékenysége, és a szeged-alsóvárosi ferences közösség életében bekövetkező változások a gyakorlatban miként tudtak megvalósulni.

Summary

In my lecture at the interdisciplinary conference entitled "*Dél-alföldi Kutatók Pódiuma*", held on 26 March 2024 at the Koszta József Museum in Szentes, I tried to outline the path leading to the publication of the Pontifical Bull beginning *Felicitate quadam*, published by Pope Leo XIII. The topic of the lecture is a part of the "religious reform efforts" of the early 20th century in the Franciscan community of Szeged-Alsóváros I studied. On the basis of the lecture, I will attempt to examine why it may have been necessary to publish papal guidelines on the monastic way of life at the turn of the 19th and 20th centuries, especially within the Franciscan order. What were the main guidelines set out by Pope Leo XIII in his Apostolic Constitution of 1897?

Felhasznált Irodalom:

Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Aurora Könyvek, München, 1975.

Chobot Ferenc: *A pápák története*, Rákospalota, 1909.

Füssy Tamás: *XIII. Leó pápa élete. Ő Szentsége áldozári jubileuma emlékére*. Szent István Társulat, Budapest, 1887.

Orosz Lóránt András OFM: *A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899)* In: Öze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): *A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet* PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005.

Dr. Prohászka Ottokár: *Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei*, Szent István Társulat, 1891.

Rác Piusz OFM: *A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából*, Ferences Könyvek, 2009.

Szántó Konrád OFM: *A katolikus egyház története III., Az egyháztörténet forrásai*, Ecclesia, Budapest 1987.

Zimányi Ágnes (szerk.): *Az Egyházzól Magyarországon – XIII. Leó pápa működésének (1878-1903) néhány magyar vonatkozása, Enciklikák, beszédek, levelek*. Készült a Print Páros Bt. gondozásában, Dr. Zimányi Ágnes, 2021.

Internetes források:

Magyar Katolikus Lexikon

[Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár \(ferencesek.hu\)](http://magyarferencesek.hu)

https://www.vatican.va/content/leo-xiii/la/apost_constitutions/documents/hf_1-xiii_apc_18971004_felicitate-quadam.html

¹ Vö. Chobot Ferenc: *A pápák története*, Rákospalota, 1909. 430. oldal

² Vö. Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Aurora Könyvek, München, 1975. 215-245. oldal és Dr. Szántó Konrád OFM: *A katolikus egyház története III., Az egyháztörténet forrásai*, Ecclesia, Budapest 1987. 863-993. oldal

³ A febronianizmus Johann Nikolaus von Hontheim, trieri érseki helynök azon egyházpolitikai nézete, melyben állam és egyház kapcsolatát egyfajta, a gallikanizmus mintájára létrejövő nemzeti egyházként képzelte el. Nézeteiben központi szerepet játszik, hogy a legfőbb hatalmat az egyház kapta Krisztustól, így a püspökök közötti pápai primátus tiszteletbeli primátus és nem joghatósági. A primátus ezen elve alapján a püspökök függetlenséget élveznének. Az egyetemes zsinat a pápa fölött áll. A pápa hit és erkölcs kérdésében, csakis akkor tévedhetetlen, ha döntése az egyház egészének hozzájárulásával történik. Hontheim nézeteit álnéven, Justinus Febroniusként adta közre. Szerzőjének valódi kiléte kitudódott, Hontheim nézeteit visszavonta. Azonban rövid idő alatt is nagyon sokan felhasználták nézeteit. Lásd részletesebben Chobot Ferenc: *A pápák története*, Rákospalota, 1909. 430. oldal vagy In: Magyar Katolikus Lexikon – Febronianizmus címszó alatt <https://lexikon.katolikus.hu/F/febronianizmus.html> (Letöltve: 2024. április 10.)

-
- ⁴ Vö. Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány in. Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár [Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár \(ferencesek.hu\)](http://MagyarFerencesKonyvtarEsLeveletar.ferencesek.hu) (Letöltve: 2024. április 10.)
- ⁵ Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 364. oldal
- ⁶ Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 365. oldal
- ⁷ Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 367. oldal
- ⁸ Vö. Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve, Aurora Könyvek, München, 1975. 217. oldal
- ⁹ Vö. Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából, Ferences Könyvek, 2009. 28-33. oldal
- ¹⁰ Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából, Ferences Könyvek, 2009. 33. oldal
- ¹¹ Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 368-369. oldal
- ¹² Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 368-371. oldal
- ¹³ Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 370-372. oldal és Vö. Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából 33-39. oldal
- ¹⁴ Chobot Ferenc: A pápák története, Rákospalota, 1909., 477. oldal
- ¹⁵ Vö. Zimányi Ágnes (szerk.): Az Egyházzól Magyarországon – XIII. Leó pápa működésének (1878-1903) néhány magyar vonatkozása, Enciklikák, beszédek, levelek. Készült a Print Páros Bt. gondozásában, Dr. Zimányi Ágnes, 2021., 9-13. oldal
- ¹⁶ Füssy Tamás: XIII. Leó pápa élete. Ő Szentsége áldozári jubileuma emlékére. Szent István Társulat, Budapest, 1887., 199. oldal
- ¹⁷ Vö. XIII. Leó: Perlectae a Nobis, 1880. október 22. [magyar fordítás Dr. Prohászka Ottokár: Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei, Szent István Társulat, 1891. 113-116. oldal]
- ¹⁸ Vö. XIII. Leó: Auspicato concessum est, 1882. szeptember 17. [magyar fordítás Dr. Prohászka Ottokár: Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei, Szent István Társulat, 1891. 152-163. oldal]
- ¹⁹ Vö. XIII. Leó: Dolemus inter alia, 1886. július 13. [magyar fordítás Dr. Prohászka Ottokár: Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei, Szent István Társulat, 1891. 240-242. oldal]
- ²⁰ Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 365. oldal és Vö. Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából, Ferences Könyvek, 2009. 38. oldal